

Reflexe současného dění v náhradní rodinné péči – k diskusi o nových modelech pěstounské péče

Irena Sobotková

Katedra psychologie FF UP, Olomouc

Děni v náhradní rodinné péči (dále NRP) je v současné době velmi nepřehledné. Různé státní instituce i nestátní organizace vyvíjejí dílčí aktivity a předkládají návrhy na změny stávající koncepce NRP. Některé z těchto iniciativ jsou medializované a publikované, některé nikoli. Tak se stává, že celá oblast NRP je poměrně chaotická, navíc je náchylná k ovlivnění společenskými a politickými tlaky. Přesto je možné vysledovat jakousi základní linii změn, které se zde odehrávají. O takový chronologický přehled se pokusím v tomto příspěvku. Zaměřím se přitom na psychologické, nikoli například legislativní či finanční aspekty. Jsem si vědoma toho, že výběr zmiňovaných aktivit nemusí být shledán úplným a že i při snaze o nadhled hodnotím probíhající změny subjektivně. Doufám však, že mne k tomu částečně opravňuje moje dlouholetá praxe v oblasti NRP, a to činnost výzkumná, poradenská, publikační i metodická.

Prvním výrazným mezníkem bylo zveřejnění **Návrhu modelu profesionální pěstounské péče u nás** na podzim roku 2002 v časopise Náhradní rodinná péče, pod nějž se podepsala Dr. Věduna Bubleová a kolektiv Střediska NRP Praha (Bubleová, 2002). Je v něm zřetelná snaha reagovat na potřebu rozšířit možnosti umístění dětí, jejichž biologická rodina dočasně nemůže plnit svou funkci. Na existenci této potřeby se shodnou snad všichni zainteresovaní odborníci. V návrhu je však vícero podnětů, které jsou kategoricky formulované, avšak ne zcela podložené či domyšlené. Například:

- Za výhodu profesionální pěstounské péče (dále PPP) oproti ostatním formám náhradní rodinné péče je zde považováno to, že dítě by mělo zachovanou možnost návratu do biologické rodiny. Programy sanace biologických rodin však u nás nejsou dostatečně metodicky rozpracovány a prakticky nefungují.
- Je zde navržena krátkodobá a dlouhodobá PPP. Dlouhodobá může trvat i několik let, až do 18 let věku či déle (na základě přání dítěte). Proč má však dítě vyrůstat v profesionální PP, nikoli osvědčené klasické PP, když, jak se ukáže po důkladném studiu všech materiálů, by zde nebyly naplněny všechny principy rodinné výchovy (silná oboustranná citová vazba, společná perspektiva atd.)?
- Má zůstat zachovaná vazba na biologickou rodinu. Hodnotová hierarchie rodiny biologické a rodiny profesionálně pěstounské se však velmi pravděpodobně bude lišit – jak se s tím vyrovná dítě, jak se bude utvářet jeho identita?
- Cílovou skupinou mají být i děti týrané a sexuálně zneužívané ve vlastní rodině. I u nich se má podporovat kontakt s agresivními či psychopatickými rodiči, když víme, že často je jediným vhodným řešením – a dokonce záchranou života dítěte - zbavit rodiče rodičovské zodpovědnosti? Tato možnost zde zmíněna není.
- PPP má být určena i dětem, které jsou vrácené z neúspěšné formy NRP. Není právě těmto citově zraněným dětem lépe v neutrálním prostředí dětského domova, pokud nemůžeme zajistit perspektivní trvalé umístění v náhradní rodině? Tyto děti potřebují již konečně stabilní prostředí, ne přesuny z jedné rodiny do druhé a pouze krátkodobé pobyty.

- Souhlasím s tím, že na „dlouhodobém provázení a podpoře profesionálních pěstounských rodin by se měly podílet jak státní, tak nestátní instituce“ (Bubleová, 2002, 34). Nesouhlasím však s myšlenkou, že model PPP by se dal v současnosti u nás bez větších obtíží okamžitě využít. Ostatně pilotní projekt PPP se doposud, za dva roky, nepodařilo realizovat.

Dalším subjektem usilujícím o reformu stávajícího systému NRP je **občanské sdružení DOM**, které pod vedením Ing. Michaely Svobodové navrhlo **projekt Proměna** (viz Svobodová, Vrtbovská, Bártová, 2002). Toto občanské sdružení již v roce 2001 vypracovalo Zprávu o stávajícím stavu náhradní výchovné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice (Svobodová, Vrtbovská, Bártová, 2001) a poukázalo na údajnou nefunkčnost systému péče o děti, které nemohou žít ve vlastní rodině. Projekt Proměna navazuje na provedenou analýzu, navrhuje řešení tohoto stavu a aspiruje na přípravu podkladů pro rozvoj státní politiky v této oblasti. Začátkem června 2003 uspořádalo sdružení DOM jednodenní **konferenci v poslanecké sněmovně k tématu PPP**. Na této konferenci byli účastníci informováni o „společném úsilí a spolupráci“ Střediska NRP Praha a občanského sdružení DOM (Konference, 2003). Systém dosavadní PP zde byl kritizován za to, že poskytuje zázemí jen nepatrnému počtu dětí bez rodin: „*V současném pojetí se tedy nejedná o odbornou kvalitní službu náhradní výchovné péče, na kterou má nárok každé dítě, které nemůže trvale nebo dočasně žít ve své rodině*“. Prezentační texty z konference popudily mnohé odborníky – nestory, kteří koncepci PP u nás vytvářeli, i řadu zkušených pěstounů. Mluví se o nové podobě PP, což asociuje představu, že snad dosavadní podoba zanikne.

Profesionální pěstounskou péči prosazuje DOM velmi razantně, přitom se často odvolává na Úmluvu o právech dítěte a citáty z ní o tom, že dítě má právo na lásku a blízký vztah. Proti tomu se ozval nyní prof. Matějček, který píše: „*A tak se nadále starejme, aby pokud možno každé dítě bylo milováno, ale právo, zákon, trest a podobné věci do toho nepleťme!*“ (Matějček, 2004a). V Průvodci NRP ing. Svobodová uvedla: „*...pěstoun (zde myšleno profesionální) s maximální láskou a odborností poskytuje dítěti rodinné zázemí a výchovu po dobu, kdy ono nemůže být ve své rodině*“ (Diskuse, 2003, 16). Krátkodobé umístění do PPP a opakované přesuny dítěte však znamenají psychická traumata ze zpřetrhání citových vazeb. Několikrát jsem v odborných kruzích položila otázku, jak budou profesionální pěstouni onu stále proklamovanou maximální lásku dítěti dávkovat, aby se na ně citově neupnulo, zvláště pokud je menší. Dosud jsem nedostala odpověď. Bez jakékoli solidní širší diskuse bylo na konferenci oznámeno, že se vytváří podrobný manuál o PPP a návrh, jak ji zavést v České republice. Tím okamžikem se bohužel rozdělily nestátní organizace činné v oblasti NRP na dva tábory: na jedné straně radikální zastánci PPP (zejména občanské sdružení DOM a Středisko NRP Praha), na druhé straně umírnění a kritikové (občanská sdružení Isis Olomouc, Sdružení pěstounských rodin Brno a Rodina sv. Zdislavy z Rožnova). Zastánci projektu Proměna argumentovali v tisku rovněž zahraničními zkušenostmi, ovšem zejména z britského modelu PPP vybírali jen to, co se jim hodí. Dnes už totiž britští odborníci znají a oceňují naši dlouhodobou pěstounskou péči se vztahy, které, což se nelíbí propagátorům PPP, se blíží adopci (viz např. Vrtbovská, Formánek, 2004). O tom ale píšeme na jiném místě (Koluchová, Sobotková, 2004).

Brzy poté, v červenci 2003, vyšlo v časopise Náhradní rodinná péče **Prohlášení neziskových organizací ke stavu systému náhradní péče a péče o dítě a rodinu** (Bubleová, Kovařík, 2003). Jde o velmi kritický text, který věcně poukazuje na skutečně závažné nedostatky, např. na chybějící podporu a sanaci ohrožených rodin, na slabé terénní sociální služby a pozdní intervence, opomíjení preventivních programů atd. Jako systémová chyba je zde označena absence jedné odpovědné a kompetentní státní instituce, která by se problematikou péče, výchovy a ochrany dítěte zabývala.

O profesionální pěstounské péči se hovořilo rovněž na dvoudenním semináři koncem září 2003 v Brně, který organizovalo **občanské sdružení Trialog**. Mimo jiné bylo poukázáno na to, že název „profesionální“ pěstounská péče je zavádějící a že by bylo vhodné používat jiný termín, například „speciální“ či „podpůrná PP“. Dnes už se skutečně hovoří spíše o podpůrných rodinách (viz také Diskuse, 2003).

Další seminář k problematice NRP na půdě parlamentu se konal 9. října 2003. Seminář pořádal podvýbor pro otázky sociálně ohrožených skupin a Ministerstvo práce a sociálních věcí, které se do značné míry chopilo iniciativy a hájilo dosavadní koncepci pěstounské péče. Je třeba ale zdůraznit, že MPSV vnímá potřebu určitých změn, např. doplnit stávající systém NRP alternativou krátkodobé nebo speciální PP. Na tomto semináři jsem přednesla referát o výsledcích empirického výzkumu 50 pěstounských rodin, který jsem prováděla v letech 1999-2002 (Sobotková, 2003a, 2003b). Výzkumná zjištění podporují tvrzení, že stávající PP je kvalitní formou NRP - 90 % zkoumaných rodin lze označit jako úspěšnou PP. Zbývajících 10 % rodin má problémy, kterým se dalo předejít, pokud by nepochybil psycholog posuzující žadatele či pokud by rodina měla průběžně k dispozici odbornou pomoc.¹ K ujasnění různých názorů na původní návrh PPP a k diskusi však na semináři nedošlo, protože zástupci Střediska NRP a občanského sdružení DOM buď předčasně jednání opustili nebo se nedostavili (či snad nepřihlásili do diskuse).

Časopis **Průvodce náhradní rodinnou péčí**, jehož vydavatelem je brněnské sdružení, dává od podzimu roku 2003 prostor pro **diskusi na svých stránkách**, což je velmi přínosné pro ujasnění stanovisek představitelů některých státních a nestátních subjektů, odborníků i pěstounů k případné reformě systému NRP.

Při MPSV vznikla koncem roku 2003 **pracovní skupina pro NRP**, složená ze zástupců rezortů, akademických pracovišť, nestátních organizací a pěstounů. Tato skupina monitoruje připravované změny v systému NRP, rozšiřuje informace o 10. výročí Mezinárodního roku rodiny, které připadá na rok 2004, připravuje akce a konference.

Na počátku roku 2004 došlo k nové vlně sepisování stanovisek a názorů. Profesor Z. Matějček poskytl svůj náhled na případné změny v koncepci NRP ve zprávách **Základní teze k „Péči o děti (nejen) do 3 let věku bez rodinného zázemí“ z hlediska dětské psychologie a Příprava koncepce péče o děti bez vlastního rodinného zázemí** (Matějček, 2004b, 2004c). Zdůrazňuje, že dítě potřebuje především stálost prostředí a kontinuitu životní zkušenosti (viz také Koluchová, 1992; Sobotková, 1999; Gilligan, 2001). Upozorňuje na riziko všech „dočasných“ řešení osudu dětí bez rodinného zázemí; hovoří o tzv. pomocné či podpůrné rodinné péči a o tom, že pokud je umístění dítěte dočasné, je třeba zabránit vytvoření vřelého citového vztahu mezi dítětem a jeho vychovatelem. Současně podotýká, ostatně jako ve svých předchozích publikacích, že dítě nelze vychovávat v citové neutralitě, bez citového přijetí. Na místě je tedy velká opatrnost a uvážlivost.

26. února letošního roku (2004) vznikla **Koalice „Děti patří do rodiny“** jako dobrovolné účelové seskupení organizací, jehož cílem je změna a rozvoj systému péče o dítě a rodinu v České republice. Programové prohlášení podepsali mj. zástupci Fondu ohrožených dětí, DOMu, Střediska NRP, Nadace Naše dítě, občanských sdružení Střep, Pod křídly a někteří další. Koalice projednala a schválila dokument **Nový model pěstounské péče (tzv. profesionální pěstounské péče)** (Vrtbovská, Formánek, 2004). Zde navrhované kampaně a náborů občanů na profesionální pěstouny

¹ Upozornila jsem také na to, že v těchto rodinách jsou i děti těžce tělesně a mentálně postižené (18 % z celkového počtu 113 dětí v PP zkoumaných rodin), které jsou podle návrhu PPP rovněž indikovány do této nové formy, protože by se jinak do rodin nedostaly. Připouštím však, že na střední Moravě je situace zřejmě specifická a že v jiných regionech se tolik postižených dětí do PP umísťovat nedaří.

by podle mého názoru vedly pouze k tomu, že by převážila finanční motivace, nikoli odpovědně a hluboce promyšlené rozhodnutí starat se o cizí děti. Zdůrazňuje se, že náhradní rodinná péče má být dostupná všem dětem bez rozdílu věku, etnické příslušnosti, zdravotního stavu. Jakoby pro 20 tisíc dětí, které jsou v ústavní péči. Tato idea je ušlechtilá, ale nereálná. Číslo 20 tisíc je totiž zavádějící, protože z toho přes polovina dětí, tedy přes 10 tisíc, je umístěna v ÚSP. Mnohé z těchto dětí jsou natolik závažně zdravotně postižené, že není možné dát je pěstounům. Některé postižené děti jsou v ústavu na týdenním pobytu a rodina se o ně stará doma o víkendech, prázdninách a svátcích. Dále se v tzv. Novém modelu hovoří o zkracování délky pobytu dětí mimo vlastní rodinu, ale nehovoří se o tom, co je podmínkou: aby byly navrženy, propracovány, organizačně a finančně zajištěny programy sanace biologických rodin (je zde jen neurčitá poznámka „zapojení původní rodiny“). Kromě toho, že chybí systém sanace biologických rodin, chybí i kritéria na rozlišení, která rodina je schopna napravit své fungování a která už nikoliv. Chybí tedy metodika na diagnostiku rodin a následnou práci s nimi. Navrhovatelé chtějí „intenzivní spolupráci s původní rodinou“, „uplatnění jejího místa v životě dítěte“, podporuje se možnost návratu do původní rodiny a „všechny možné kontakty s ní“. Pokud máme přehled o dětech předávaných do současné PP, víme, že u velké části biologických rodičů jde o ireparabilní poruchy osobnosti typu psychopatie, o sociální patologii, která ohrožuje zdravý morální a osobnostní vývoj dítěte, často i jeho zdravý fyzický vývoj nebo život. Je tedy potřeba mluvit o tom - a to v návrhu také není – jaké rodiny máme na mysli. Rozpadlé rodiny alkoholiků, recidivistů, prostitutek, lidí zanedbávajících či týrajících své děti – nebo rodiny, které se ocitly dočasně v krizi a je reálná naděje, že budou opět plně funkční? Zásadní je tedy diagnostika rodiny – jaká je úroveň funkčnosti, jak je rodina přístupná odborné pomoci, jak bude spolupracovat? Pokud do nových forem PP budou umístěny děti ze spolupracujících rodin, pak samozřejmě kontakty jsou žádoucí a vidina návratu dítěte do původní rodiny je reálná. Obávám se však, že těch spolupracujících biologických rodin bude mnohem méně, než bychom čekali a chtěli.

Jistou změnou v Novém modelu pěstounské péče je, že se zde již ponechává tradiční, klasická PP a vedle ní se nově navrhuje netradiční, speciální PP (např. krátkodobé umístění, respitní péče atd). Domnívám se, že tato cesta je schůdná, pokud model bude skutečně dobře promyšlený, bude odpovídat požadavkům praxe a poznatkům moderní vědy, zejména vývojové psychologie, psychopatologie a psychologie rodiny. Podle mého názoru jsou **u nových forem podpůrné** (speciální, pomocné) **rodinné** (pozor, nikoli pěstounské) **péče** tyto prioritní podmínky a z nich plynoucí úkoly:

Podmínky	Úkoly
Biologická rodina musí být v zásadě funkční, byť dočasně ohrožená krizí	Vypracovat metodiku na diagnostiku funkčnosti rodin a jejich resilience
Biologická rodina musí být ochotna spolupracovat s odborníky na zlepšení situace	Určit cíl spolupráce, vypracovat program sanace pro konkrétní rodinu
Dítě se citově nenafixuje na nové pečovatele	Vypracovat metodiku, jak by měli pečovatelé v podpůrné péči postupovat

Nejnovější aktivitou zastánců profesionální pěstounské péče je založení Institutu náhradní rodinné péče **Natama**² v březnu 2004. Časopis Náhradní rodinná péče jim v posledním čísle poskytl velký prostor pro prezentaci tzv. **Integrovaného modelu PP** (Formánek, 2004; Trubačová, 2004). Je s až podivem, kolik nekompetentních názorů a demagogických tvrzení se do těchto článků vešlo.

² Ředitelkou sdružení Natama je Mgr. Petra Vrtbovská, sestra Ing. Michaely Svobodové, ředitelky občanského sdružení DOM. Natama navazuje na zmíněný projekt Proměna.

Např. „*Dítě má v sobě zakódovaný vztah ke své vlastní biologické rodině, svým sourozencům či dalším příbuzným. Fakt, že s nimi nemůže žít, na tom nic nemění. Pro identitu dítěte a jeho zdravý emocionální a sociální vývoj je třeba tyto vztahy uchovávat, pěstovat a rozvíjet.*“ (Formánek, 2004, 17). Přitom má autor na mysli nefunkční biologickou rodinu. Neví snad nic o tom, že zdravá identita dítěte se vyvíjí pouze tehdy, má-li dítě „své lidi“, kteří o něj trvale a uspokojivě pečují, v rodině, kde jsou citové vazby pevné, stabilní a kontinuální? V nefunkčních rodinách není péče o děti uspokojivá a nepřetržitá, dítě nemá pocit jistoty a bezpečí. Musíme tedy mluvit o funkčnosti biologické rodiny a osobnostech rodičů, nemůžeme paušálně tvrdit, že vždy je nutné vztahy s biologickou rodinou „*uchovávat, pěstovat a rozvíjet*“. Zkušené pracovníky z oblasti PP vědí, že zachování vazeb dítěte na původní rodinu by mnohdy bylo kontraproduktivní a pro dítě doslova zhoubné. Dále se v člancích vyskytují populistické výroky, na první pohled líbivé, které jsou však vytržené z kontextu a proto zavádějící. Výrok „*Nejlepším prostředím pro rozvoj dítěte je jeho vlastní rodina*“ (Formánek, 2004, 15) musíme přece doplnit dodatkem „*pokud je funkční a neohrožuje zdárný vývoj dítěte*“. Výrok „*Rodinné prostředí je vhodné pro všechny děti*“ (tamtéž) musíme doplnit tím, že velmi těžce zdravotně postižené děti umístěné v ústavech potřebují specializovanou zdravotní péči a pěstounská péče by byla u nich nerealizovatelná. I v rozhovoru s ředitelkou sdružení Natama se opakují tytéž fráze, dokonce stejné části vět. Opět se zde tvrdí, že mezi dítětem a profesionálním pěstounem se vytváří hluboký lidský citový vztah, který umí léčit... (Trubačová, 2004, 19). Na jedné straně tedy uchovávané a rozvíjené vztahy dítěte s nefunkční biologickou rodinou, na druhé straně hluboký citový vztah profesionálního pěstouna k dítěti. Podíval se na to někdo očima dítěte? Vždyť z toho bude zmatené, nebude vědět, komu a kam patří, menší dítě se může na pěstouny nafixovat a následně prožívat trauma ze separace. Podle mého osobního názoru jde o soubor frází, jejichž cílem není proklamované blaho dítěte, ale manipulace veřejným míněním a zviditelnění určitých subjektů. Je nutno dodat, že jeden prvek, jehož absenci jsem tzv. Novému modelu vytýkala, se již v tzv. Integrovaném modelu sdružení Natama objevil: je (pouze) zmíněna nutnost sanace rodiny.

Apeluji tedy na obezřetnost a rozvážnost, i když ředitelka Natamy nás opatrně již arogantně zařadila výrokem: „*...české myšlení je stále velice zahleděno samo do sebe a odpor ke změnám je poměrně značný*“ (Trubačová, 2004, 22). Rozumné a metodicky zabezpečené alternativy ke stávající pěstounské péči jistě přivítáme, např. krátkodobou podpůrnou rodinnou péči. Nemůžeme se však nechat zaskočit suverenitou a razancí, s jakou jsou nové modely PPP prosazovány: „*Od podzimu 2004 připravujeme náš hlavní projekt, pilotní realizaci PPP....Natama jej bude v každém případě od podzimu 2004 postupně ověřovat v praxi*“ (Trubačová, 2004, 22). Věřím, že bude-li posílena seriózní, široká diskuse kompetentních odborníků ze státních institucí a nestátních organizací i pěstounů, pak najdeme optimální způsob, jak stávající systém pěstounské péče doplnit. Celá záležitost nesmí podlehnout časovému nátlaku. V Národní zprávě o rodině, která bude předložena Parlamentu ČR do konce roku 2004 jako podklad koncepce státní rodinné politiky a kterou jsem měla možnost připomínkovat, je postoj k prosazovaným novým modelům PP velmi rezervovaný.

Literatura:

- Bubleová, V. et al. (2002). Návrh modelu profesionální pěstounské péče u nás. *Náhradní rodinná péče*, 5 (3), 32-34.
- Bubleová, V.; Kovařík, J. (2003). Prohlášení neziskových organizací ke stavu systému náhradní péče a péče o dítě a rodinu. *Náhradní rodinná péče*, 6 (2), 6-7.

- Diskuse nad stávajícím systémem náhradní výchovné péče. (2003). *Průvodce náhradní rodinnou péčí*, 2 (4), 7-17.
- Formánek, O. (2004). Jak nabídnout více dětem i pěstounům. *Náhradní rodinná péče*, 7 (2), 15-17.
- Gilligan, R. (2001). *Promoting resilience. A resource guide on working with children in the care system*. London: British Agencies for Adoption and Fostering.
- Koluchová, J. (1992). *Psychický vývoj dětí v pěstounské péči*. Praha: MPSV ČR.
- Koluchová, J.; Sobotková, I. (2004). Význam uspokojování psychických potřeb dětí v pěstounské péči. *Pediatric pro praxi*, 5 (1), 13-15.
- Konference o profesionální pěstounské péči v parlamentu. (2003). *Náhradní rodinná péče*, 6 (2), 9.
- Matějček, Z. (2004a). Právo být milován. *Náhradní rodinná péče*, 7 (2), 29.
- Matějček, Z. (2004b). *Příprava koncepce péče o děti bez vlastního rodinného zázemí*. Nepublikovaný rukopis.
- Matějček, Z. (2004c). *Základní teze k „Péči o děti (nejen) do 3 let věku bez rodinného zázemí“ z hlediska dětské psychologie*. Nepublikovaný rukopis.
- Sobotková, I. (1999). Úvaha o osobní a rodinné identitě v kontextu náhradní rodinné péče. In *Sborník přednášek z 6. konference o náhradní rodinné péči (30-37)*. Praha: MPSV.
- Sobotková, I. (2003a). *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. Praha: MPSV.
- Sobotková, I. (2003b). Výzkum provedený v pěstounských rodinách. *Průvodce náhradní rodinnou péčí*, 2 (4), 9-12.
- Svobodová, M.; Vrtbovská, P.; Bártová, D. (2001). *Zpráva o stávajícím stavu náhradní výchovné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice (2001)*. Praha: občanské sdružení DOM. Nepublikovaný rukopis.
- Svobodová, M.; Vrtbovská, P.; Bártová, D. (2002). *Nová koncepce systému péče a podpory pro rodinu a dítě v České republice*. Praha: občanské sdružení DOM. Nepublikovaný rukopis.
- Trubačová, K. (2004). Všechny děti patří domů. *Náhradní rodinná péče*, 7 (2), 19-23.
- Vrtbovská, P.; Formánek, O. (2004). *Nový model pěstounské péče (tzv. profesionální pěstounské péče) v systému sociálně právní ochrany dítěte*. Praha: Občanské sdružení Natama. Nepublikovaný rukopis.

SOBOTKOVÁ, Irena. Reflexe současného dění v náhradní rodinné péči – k diskusi o nových modelech pěstounské péče. In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (ed.). *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování : sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc 2004*. Olomouc : Universita Palackého v Olomouci, 2005. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica, Psychologica 35 - suppl. Plný text příspěvku o rozsahu 6 s. je dostupný na přiloženém CD-ROM. ISBN 80-244-1059-1.